

ФІЛОСОФСЬКИЙ «РОЗТИН» АКАДЕМІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ: УКРАЇНСЬКЕ ТАО

Стаття містить аналіз ситуації прогресуючої «непотрібності» традиційної діяльності академічних бібліотек, яка останнім часом підсилюється пануванням на світовому науковому ринку переважно цифрового контенту, значним полегшенням пошуку та віддаленого доступу до нього та, взагалі, вражаючими успіхами інформаційних наук і технологій, що живлять сучасну економіку знання. Щодо українських академічних бібліотек, їхнє вельми незavidне становище сьогодні є обтяженим ще й двома додатковими факторами. По-перше, це звичка та минулий / радянський досвід, що ваблять фахівців і надалі мислити бібліотечну справу в застарілих термінах і поняттях, розуміючи сенс своєї професійної діяльності як фундаментально одержавленої. По-друге, це сучасні воєнно-політичні обставини, через які чиниться певний владний тиск на бібліотеки задля, по суті, відтворення ними інституційних контрольно-наглядових функцій. Отже, українські академічні бібліотеки – обачно переслідуючи суцільну лояльність – ризикують ускочити у зашморг підвладної ідентичності, що вічно повертається.

Альтернативним такому ступору вбачається неприємний шлях повз шанування свого славетного минулого, через відкидання ілюзій щодо «аполітичності» бібліографічних списків і бібліотечних класифікаторів і до усвідомлення того факту, що сьогодні українські академічні бібліотеки мають вести свою політику – тобто, винаходити «нетрадиційні» форми діяльності, які доводять їхню корисність-придатність у полі знання, що задається вимірами ринку, обслуговування, науки-навчання та просвітництва. Щоб не відігравати лише скорботну роль нефінансованих покупців на пишному ринку, їм залишається здійснити певний зсув-повернення до духу просвітництва та навіть задіяти деякі «середньовічні» практики – з урахуванням нагальних освітніх та навчальних потреб. Це означає, що вітчизняним академічним бібліотекам час певною мірою перетворюватися на функціональні, зручні та привітні місця-середовища, де самотужки й колективно створюється, збирається та легалізується потрібний користувачам, перевірений та упорядкований професіоналами цифровий контент.

Ключові слова: академічна бібліотека, економіка знання, просвітництво, цифровий контент, освіта, доступ до інформації.

Сьогодні, здається, не може бути ніяких сумнівів у тому, що будь-яке навмисне керування доступом до (потенційних) джерел наукового знання прямо протирічить поняттю інтелектуальної свободи, і свідоме вилучення з вільного обігу певного контенту за ознаками, що не мають збігу навіть з буквою «академічної доброчесності», практично унеможливає вірність духу того вільного дослідження, яке довгий час слугувало регулятивною ідеєю діяльності класичного університету. Дійсно, мабуть, ніщо не в змозі шкодити науці більшою мірою, ніж зовнішні намагання її захистити; особливо тоді, коли до чергових спроб уберегти її від «дурного впливу» наразі долучаються ті – у дещо застарілому розумінні Вільгельма фон Гумбольдта – наукові «помічні інститути», які повинні «безпосередньо перебувати під наглядом держави», але, використовуючись, мають ще й «контролюватися академією та університетом» [Humboldt, 1960, s. 202]. Мова йде, перш за все, про академічні бібліотеки.

Як такі здатності бібліотеки (як «інституційного місця», що підтримує владний дискурс) відстежувати неналежне та сприяти недоступності, вилучати невідповідне, приховувати існуюче та прирікати незручне на забуття було б безглуздом заперечувати, – але й надто важко віднести їх до бібліотечних чеснот. Тому питання гідності та осудності

академічних бібліотек набуває додаткової *актуальності* саме у нових українських реаліях, коли до них звертаються із закликами до дій, які, на перший погляд, можуть здаватися політично виправданими й доречними, однак, насправді, загрожують дезавуванням їхнього статусу наукових установ. До цього ж, поточна ситуація у науковій-та-освітній сфері, що склалася у зв'язку з рекомендаціями щодо «актуалізації фондів» (у тому числі й) академічних бібліотек виглядає примітною та показовою: із сумним замішанням і тривогою багатьох вчених, які, фрондуючи, прорікають настання часів нової цензури, сусідить самовпевненість численних бібліотекарів, готових – за нагоди, що випадає, вміючи, зі знанням справи – продемонструвати (в новину як в давнину) свою лояльну компетентність та/або навіть компетентну лояльність.

Як-то кажуть, зайва слухняність до нудних рекомендацій бездарніше за виконання нісенітних наказів; тим паче, коли екзотичними предметами нагляду і контролю норовлять оснастити те поле, де питання вартості, корисності та значущості вирішуються (звісно, в ідеалі) вільно та невимушено науковою спільнотою й мовчки посвідчується бібліографією. Ясна річ, що сьогодні – з урахуванням звичайних технічних можливостей кожного, хто не цурається комп'ютера, – надмірне ідеологічне «унормування» справ вчених легко призводить до негласного розширення зони «сірого контенту», який партизанськими шляхами може (а тому й має, й буде) використовуватися у дослідженнях. З цього приводу не може не виникнути й та лоскітлива ситуація-практика, коли політкоректна мова бібліографії буде, не в останню чергу, маскувати мови власне дослідження – таке собі лукавство «подвійної бухгалтерії», що симулює невикористання певних джерел навіть за умов їх відповідності предмету та профіциту. Щодо вітчизняних академічних бібліотек, то за такими сценаріями стає складніше знайти вагомні причини, за яких потреба у них зростатиме.

Отже, *проблема* полягає у тому, що українські академічні бібліотеки стикаються сьогодні з владними вимогами, які, по суті, примушують їх до того, що і їх самих досі вабить, а саме – продовжувати мислити-себе у не зжитих старих термінах та поняттях, у якості повноважних (спец)сховищ, звично покладаючись на колишній досвід, що живить їх тим минулим, якого час вже позбутися заради винаходу у сучасному світі нових вимірів своєї корисності. Відповідним чином, і *мета* (дослідження) полягає у тому, щоб за допомогою філософського аналізу підвалин і трендів бібліотечної практики, делікатно враховуючи фактичний стан української бібліотечної справи і з огляду на нюанси її історії, окреслити можливості набуття вітчизняними академічними бібліотеками нової ідентичності через їх перетворення зі співників адміністрування знання – на партнерів науки та навчання у продукуванні знань.

1

Питання досить «класичне» й філософське (бо, за Біллом Рідінгсом, воно є одним з таких, що «систематично ухиляється від когнітивної визначеності та вичерпних відповідей») стосовно академічних бібліотек й, зокрема, бібліотеки університету (який, як відомо, вже давно «у руїнах») звучить досить просто: «які саме відносини зі знанням мають на увазі, якщо бібліотека розглядається у якості місця його зберігання?» [Readings, 1996, р. 25-26]. Сьогодні це питання є дивним чином і вже застарілим, і ще актуальним: перше обумовлено, здебільшого, інноваціями у сфері інформаційних технологій; друге ж, безперечно, – певною консервативністю бібліотечного персоналу. Прямо кажучи, жодна університетська бібліотека зазвичай свідомо не опікується ані філософськими, ані інституціональними питаннями. З огляду на недавні дослідження можна констатувати, що ця ситуація й понині залишається доволі стабільною: «у свідомості деяких бібліотекарів та іншого університетського персоналу метафора сховища (депозитарія) залишається й захищається...» з професійною ностальгією, а «...уявлення бібліотекарів про університет у найкращому випадку артикулюються опосередковано через метафору у бібліотечній літературі...» [Salisbury, 2018, р. 252, 258]. Отже, академічній бібліотеці властиво виступати

таким-собі «спільником знання», який стало не філософує, – але вона раз від разу, невимушено й ненароком посилається до «філософії».

Такий умонастрій дуже добре ілюструється, наприклад, «зваженою позицією» американських бібліотекарів зразка 2009 року. З одного боку, вони взагалі-то готові припустити наявність якоїсь «...бібліотечної філософії, яка протягом майже століття виявляється гнітюче невловимою» [Osburn, 2009, р. 263]; з іншого боку, вони зізнаються у тому, що її ловитва й не вважається за необхідне: «ми схильні знаходити наші філософські основи, як вони є, у надихаючих твердженнях ідеалів, які стають нечіткими, коли їх уважно розглядати чи зіставляти, але вважаємо їх достатньо корисними, щоб продовжувати рухатися далі» [Litwin, 2009, р. viii]. Щирі сподівання на те, що можна (й надалі) *залишатися* корисними, не вдаючись до різких «переоцінок цінностей», ведуть академічну бібліотеку до того, щоб зупинитися, продовжуючи займатися «своєю справою понад усе». Певні намагання визначити філософські основи бібліотечної науки (здається, їхній пік припадає на 70-ті роки минулого століття, час розбухання бібліотек) виявились, з часом, переможно марними: й до сьогодні бібліотечна галузь продовжує працювати, хоча «жодна концепція не була визначена як відповідь на потребу у встановленому фундаментальному філософському принципі» [Nethercutt, 2023, р. 4]. Але такий радикальний висновок говорить, на наш погляд, насамперед про інтересантів: по-перше, будь-яка зграбна «філософія бібліотеки» насправді потрібна, скоріш, допитливому філософу, ніж впертому бібліотекару. По-друге, ясно, що (підсвідоме) тяжіння до «фундаментальності» – особливо у наші часи «мережевої гнучкості» та «плинності» – має своєю причиною неявну (й, почасти, невгамовну) ностальгію за одноманітністю, тобто, за вічною утопією «ідеального порядку».

У цьому сенсі українські бібліотеки з радянських часів мають багатий досвід підпорядкування одній-єдиній «фундаментальній філософії», завдяки якій бібліотечне мислення було, по суті, надовго законсервовано в рамках відповідним чином ідеологізованої просвітницької парадигми. Звісно, за таких умов бібліотекари, як свідомі та невідомі провідники державної політики, не стали знавцями чи цінителями філософії – але вони отримали (надто) добрий вишкіл щодо («очевидних») переваг єдиної, «науково обґрунтованої» термінології та системи понять, що становлять основу бібліотечної справи. Сумно, але неможна не визнати: саме це-таке минуле через старі-піднесені метафори-гасла («книга – джерело знань», «бібліотека – храм науки») та/або нові-прагматичні метафори-схеми (наприклад: «Бібліотека ЗВО цифрової епохи – це лабораторія навчання...») [Куліш, 2023, с. 12] й досі, здебільшого, підживлює уживані манери мислення. Так, своє-рідне минуле чисто інстинктивно лине до тіла, а національне надбання (яким би воно не було) спокушає собою пишати. Але українським бібліотекам (вже вкрай) потрібно (нарешті) подбати про те «зовнішнє» минуле, що їх *de facto* оминуло, що пройшло, переважно, повз і навіть знедолило, – тобто, про те, що необхідно якимось чином *надолужити*.

2

Більш, ніж півстоліття тому Роланд Барт десь походя коротко зауважив, що з приходом демократії (тобто, зі зникненням різкого соціального розшарування) завдання середньої школи радикально й показово змінилось – тепер вона «...пишається тим, що вже вчить не писати, а (правильно) *читати*»; до того ж, однак, мається на увазі не читання як таке, але «*читання у сенсі споживання*» [Barthes, 1984, р. 75-76]. З цим зауваженням сусідить і його обачне припущення про те, що бібліотека, насправді, перешкоджає вільному бажанню читати (кому завгодно що завгодно) та інституціонально провадить примус до читання, яке вважається (соціальною) необхідністю та навіть негласним обов'язком кожного. Тобто, бібліотека, яка оснащена непомірною (й зростаючою) кількістю книжок є «простором заміників бажання», де «читач» дисциплінується та повчається, отримуючи замість бажаного – корисне-потрібне (відповідне, вагоме, актуальне, авторитетне). З цієї точки зору бібліотечний заклад, перш за все, надає усе необхідне для отримання знань і забезпечує таке «інструментальне» читання, в якому «акт

читання щезає під актом навчання» [Barthes, 1984a, p. 41]. З огляду на це навіть у (безневинному) словосполученні «обслуговування читачів» чується «репресивна» складова: через бібліографічне причастя до того, що «варте читання», виховується-навчається-фабрикується той-такий вибагливий, «вартий читання» суб'єкт, який «бажає» бути (все більш) соціально корисним через правильне споживання корисного знання.

Зрозуміло, що розрізнення знань та їхніх джерел (визначення «корисного – некорисного», «потрібного – непотрібного», «актуального – неактуального» тощо) випливає з «порядку речей», з певної субординації, яка забезпечується та відтворюється відповідною системною класифікацією усього існуючого. Як нагадує Мішель Фуко, наприкінці «класичної епохи» (тобто, приблизно на початку XIX століття) починається «все більш і більш повне збереження письмових джерел, започаткування архівів, їхнє упорядкування, реорганізація бібліотек, створення каталогів, репертуарів, інвентарних списків...», – й усе це є способом провадження «... того ж само порядку, що встановлюють між живими істотами» [Foucault, 1966, p. 143-144]. Як мінімум з того часу бібліотека, постачаючи корисну літературу, стає, перш за все, функціональною; вона починає працювати як інститут, де накопичуються книги, з яких виростають знання, і який примушує до того, щоб писати, «...у фундаментальному співвідношенні з тим, що... вже було написано...» і надалі залишається постійно відкритим [Foucault, 2013, p. 11]. У масштабі наукового знання взагалі «встановлений порядок» починає панувати в якості природного розумного ладу, що і репрезентує єдину «систему наук», і задає принципи систематичної організації знань, і окреслює область можливого навчання. У кантівському розумінні «...усі штучно створені людьми інституції, маючи у своїй основі якусь ідею розуму...» й у своїй діяльності, й за своїм устроєм повинні керуватися «...властивим розуму, нехай і неясним, принципом та заснованим на ньому планом, що робить необхідним певного роду розподіл» [Kant, 1917, s. 21]. Зокрема для бібліотечної справи-науки це означало можливість (згодом) розробити згідно інтересів розуму (тобто, суто об'єктивно) єдину класифікацію феноменів за категоріями, на підставі якої певний «бібліотечний всесвіт», скріплений зсередини коректними процедурами каталогізації та інвентаризації, має розумітися не тільки дієвим, але й таким, що відповідає дійсності.

Звісно, означений результат є-стає можливим лише і виключно за умов повновладдя єдиної-та-істинної філософської системи; найкраще цьому підтвердження та ілюстрація – відома усім (бібліотекарам) *Dewey Decimal Classification*, яка є втіленням гегелівської (науки) логіки. Схожим чином і вчення, яке ставило попередника з голови на ноги й було всесильним поки було вірним, ще довго (після Гегеля) відіграло у своїй (пост)радянській версії роль (майже) бездоганної монотеїстичної доктрини, що живила та захищала певну єдність справжніх наук, дійсності та їхніх нормативних репрезентацій. Але навіть палідні ілюзії з часом втрачають владу. Наприкінці XX століття, здається, настає остаточний кінець класичному уявленню про єдність науки; (не пізніше 1983 року) Жак Дерріда у роздумах про (майбутню) долю університету констатував, що «...сьогодні ми не маємо досвіду, який би дозволив адекватно охопити сучасну, доступну для сприйняття, єдність доктрини чи теорії, що піддається вивченню» [Derrida, 1990, p. 469]. У світі бібліотечного знання це було оголошенням про присмерк «золотого віку», про кінець сподіванням (таки) розставити увесь світ по місцях й про (тепер вже) нечистоту, *небезумнівність* і теоретичну хиткість будь-яких професійних процедур та практик.

3

Сьогодні буде складно не погодитися із Джимом Звадло, який у (голосній чверть століття тому) статті з красномовною назвою «Нам не потрібна філософія бібліотеки...» стверджував, що «прикладом фікції у бібліотечних та інформаційних науках є система класифікації», і це повною мірою стосується навіть таких (серйозних) систем як *Library of Congress Classification*, яка «часто суперечить дійсності коли потрібно класифікувати нові феномени». Мова йде про те, що каталогізатор, додаючи до системи новий елемент, у

будь-якому випадку діє «невідповідно» – або створюючи-вигадуючи для нього нову категорію, або пере-визначаючи існуючу категорію через зміну її вмісту. Отже, ця «системна хиба» свідчить про те, що бібліотечна класифікація є суперечливою як така, за своєю «природою» (і їй у цьому немає альтернатив), а тому вона має (одразу ж) розумітися як «...умовна, штучна, тимчасова організація певних вибраних характеристик феноменів, яка сконструйована з повним знанням того, що вони протирічать дійсності» [Zwaldo, 1997, p. 112]. Ще й за умови того, що сьогодні мислити «дійсність» як одну-встановлену «даність» було б вкрай необачно.

Йдучи далі та згадуючи історію, слід звернути увагу і на те, що крім процедури додання у бібліотеці можуть працювати й процедури вилучення з міркувань цензури (тобто, «чищення», які, зазвичай, зветься «оптимізацією»), які призводять до ліквідації певних категорій у існуючій системі класифікації, але й, майже одночасно, – до утворення відповідних (бібліографічних) списків, які, у свою чергу, є документами, які або додаються до категорії «вилучене», або потребують створення такої категорії, або приховуються у розділах «для службового користування». (Зрештою, заборонене – тобто зазначене, виділене, відібране – фігурує саме у списках; й у цьому сенсі *Index Librorum Prohibitorum* може вважатися взірцем бібліографії). Тут спрацьовує ефект «замкнутого кола»: будь-який список містить «відібране» (котре, з іншого боку є «добірним»), через списки різноманіття існуючого розрізняється згідно з певними принципами та з певною метою; отже, «категорія» є місцем розташування вилученого у певний спосіб-намір, свідомо й навіть навмисно. З огляду на це є цілком зрозумілим застереження Лучано Флоріді від того, щоб продовжувати вбачати у бібліотечній справі неупереджене ставлення до інформаційних ресурсів, які (буцим-то) об'єктивно упорядковуються за допомогою (буцим-то) чистих описів. Навпроти, «бібліотека є місцем, де навчальні та комунікаційні потреби і цінності є впровадженими, захищеними та вихованими, де контенти вже оцінені та відібрані для публіки й де практики на кшталт, наприклад, каталогізації далекі від того, щоб бути нейтральними, без-оціночними діями» [Floridi, 2002, p. 39].

До цього можна, також, додати, що сьогодні (для користувачів більш-менш освічених) суто бібліотечні системи «пошуку інформації» вже не є ані унікальними, ані найефективнішими (бо Google'у про все відомо, а ChatGPT може навіть вигадати «відоме»), що численні цифрові архіви-сховища (у тому числі й «тіньові бібліотеки») із зручним відкритим доступом досить непогано опонують класичним фондам і, зрештою, що у сучасному світі «...знання, необхідні для організації колекцій документів та пошуку документів й інформації не є специфічними для бібліотек» [Hjørland, 2018, p. 235]. Усе це, однак, не заважає (й надалі) користуватися бібліотеками, чия діяльність з суто практичної точки зору (за відмови від претензії на «істинну дійсність» у класифікаціях та від «культурного імунітету» у корпоративному мисленні) може просто бути корисною – саме *бути*, а не *залишатися*.

4

Не буде перебільшенням стверджувати, що за жадання якогось нового-сучасного модусу корисності (яку ще треба доводити, бо навіть «класична» корисність бібліотеки завжди співіснувала з підозрою у її шкідливості, якій треба запобігати) українська академічна бібліотека має (щиро) відректися екстерном від значної частини своєї генеалогії. Така подія має означати й остаточне розставання з деякими приємними ілюзіями та ідеалами, й часткове розчарування щодо певного досвіду, й, найважливіше, – відмову від того «класичного словника», мовлення-мислення, що намагається перетерпіти зміни, але (будь-яким чином) залишитися при владі, заважаючи сприйняттю нових концептів. У цій (складній) справі – зважаючи на сценарії, запропоновані (десять років тому) Пітером Херноном і Джозефом Метьюзом, – вітчизняним бібліотекам варто б почати з (несимульованого) визнання того факту, що для сучасної бібліотеки «...менеджмент фізичних об'єктів вже не є основною діяльністю і що розташовані віддалено студенти та

викладачі мають потребу в онлайн-доступі до багатьох матеріалів, наявних у бібліотеці» [Hernon, Matthews, 2013, p. 90]. Ясна річ, що надання-і-забезпечення безперебійного доступу до цифрового контенту вимагає активних дій переважно у нефізичному вимірі, де не існує «книги», «читача», «відвідування», «читацького квитка» – але фігурує-панує «контент», «користувач», «сесія» та «доступ». Отже, й бібліотека має діяти відповідною мірою (й чином) «віртуально» – віддаючи перевагу не управлінню фізичними фондами, де щось знаходиться (find), але створенню (invent) «...авторитетних систем індексованої інформації та наукової, перевіреної інформації» [Hernon, Matthews, 2013, p. 93] через її переоблік, переорганізацію та перепакування згідно із (зокрема) загальною статистикою запитів, орієнтацією актуальних досліджень та за технічних можливостей.

Отже, як наполягає Стефан Градман, задля «осучаснення» у бібліотекарів повинен статися певний ментальний зсув: «головна вимога полягає у тому, щоб позбутися ідей та відповідної термінології, які глибоко вкорінені через фокусування на вмістищах інформації... які принаймні перестають бути провідною парадигмою документів у пост-гутенбергівську добу» [Gradmann, 2014, p. 255]. Бібліотека (тепер вже ніяк) не може залишатися в рамках своєї минулої ідентичності держателем-тримачем-сховищем або постачальником відомих послуг (який постійно ризикує програвати новим гравцям); навпроти, вона має набувати свого нового практичного мережевого сенсу – як, здебільшого, функціональний hub, зручний інструмент-засіб доступу, як авторитетна, відповідальна й привітна інстанція розповсюдження (share) та сервіровки (service and servers) перевіреного контенту. У своїй діяльності академічна бібліотека, переслідуючи мету бути корисною, має додавати до вже існуючої інформації щось таке, що не виникає саме по собі просто за рахунок її ретельної індексації та класифікації. Але ж для того, щоб (мати шанс) цього досягти, продовжує Градман, потрібен понятійний перехід від «інформації», «записів», «пошуку», «каталогу» – до «знання», «посилання», «навігації», «графу» [Gradmann, 2014, p. 256]. Це також й перехід від представлення цілісної «картини» джерел до варіативних «картографувань» наукового поля, де дані та їхні асоціації (linked data) виникають (у тому числі й) через спрямовані доступи-оцінки, а(cc/ss)esses – які, у першу чергу, мають саме *постійно винаходитися* й перед-уготовлятися для зручності застосування. Тобто, завдання полягає не в тому, щоб плодити техніки авторизованого доступу (які є поріддям архаїчної «ресстрації», кадіння «збереженню читача»), але у тому, щоб множити синтетичне між-знання.

5

Ще за пару років до початку нашого століття Дерріда заявив, що витиснення старих-звичних книжок новими електронними пристроями недовзі призведе не до зникнення чи повної заміни текстів на фізичних носіях, але до такого типу «...реструктуризації, коли давнішня форма виживає, й навіть виживає нескінченно, співіснує з новою та формує нову економіку – і це є розрахунком ринку...» [Derrida, 2001, p. 20-21]. Це провіщання збулося: саме економіка, якій є властивим «...динамічний спосіб співіснування різноманітних моделей, режимів зберігання та накопичення» [Derrida, 2001, p. 29] стала явою; саме у форматі сучасного ринку давнє припущення Умберто Еко про те, що усі новітні носії «...націлені більш на розповсюдження інформації, ніж на її зберігання» [Eco, 2016, p. 354] здобуло підтверджень. У сучасному світі, за словами Мішеля Серра, «як є доступними люди завдяки мобільному телефону, як є доступним будь-яке місце завдяки GPS, так і доступ до знання є відкритим. Певним чином воно усюди й завжди є вже переданим»; а ще й «розданим», й «не концентрованим» [Serres, 2012, p. 18]. Але розподіл знання цінного, зокрема знання академічного, останнім часом все жорсткіше регулюється фінансово-правовими механізмами, спрямованими на підтримку його контрольованого ринкового (пере)продажу. За таких умов і обставин рятувати бібліотеку (яка залишається основним покупцем на цьому торговниці) може лише, так би мовити, «принципове

дворушництво»: не відмовляючись геть від *Aufklärung* та *Wissenschaft*, стримано почитати *Market* та *Service*.

Можна дебатувати питання щодо (не)здійсненності такої «двомовності», але для українських академічних бібліотек (якими вони зараз фактично є) бачиться нагальним, посильним та дієвим наступне: у просторі, заданому «обслуговуванням», «наукою-навчанням», «просвітництвом» і «ринком», власними силами та засобами, будь-яким чином і у будь-який спосіб *створювати* корисний та потрібний цифровий контент, який, перш за все, здешевлює та полегшує навчання. (Адже не секрет, що академічного контенту українською не просто обмаль, але вкрай недосить; якщо уточнити щодо контенту легального, актуального, доступного, не вторинного й саме «у цифрі» – то ще менш.)

РИНОК	Створення спеціальних систем навігації	Надання штатних інформаційних послуг	ОБСЛУГОВУВАННЯ
Створення підстав для отримання й використання зовнішнього контенту			Надання-забезпечення доступу до власних ресурсів і фондів, що управляються
Створення власного перевіреного й авторизованого академічного контенту			Надання-забезпечення віддаленого доступу до зовнішніх аутентичних та перевірених ресурсів
ПРОСВІТНИЦТВО	Створення технологічної інфраструктури освітнього середовища	Надання допомоги викладачам і партнерство з університетським персоналом	НАУКА-НАВЧАННЯ

Зрозуміло, що ця діяльність не виключає оглядів на новітні тренди та технології, але вона має здійснюватися через ліквідацію професійних «боргів» і з метою компенсації національних нестач – навіть, якщо її результати будуть виглядати «неформатними» кустарними виробами в оптиці просунуто-ринкової та пишної економіки знання.

Певною мірою такі міркування співзвучні думці-заклику Стіва Фулера, впевненого у тому, що сучасний університет має вже достатньо підстав для того, щоб перестати мислити спрямоване дослідження (тобто, за визначенням Дерріда, таке, що «...авторитарно запрограмоване, зосереджене, націлене на мету його використання» [Derrida, 1990, p. 479]) як вищу цінність та самоціль своєї діяльності, й більшою мірою повернутися до просвітницького за духом викладання у руслі освіти-навчання. Цей-такий поворот має на меті надання потрібних знань охочим навчатися в обхід існуючої ринкової такси, а також створення нових умов для спроб «...об'єднати підприємницький інстинкт видавців та просвітницький інстинкт академічних вчених у взаємодоповнюючих формах «креативної деструкції» ринків знання» [Fuler, 2016, p. 54], яка передбачає, зокрема, продукування-примножування саме відкритого та публічного знання, ідеалу класичного Просвітництва.

Зі свого боку, українським бібліотекарам теж личить повернутися, але до «Середньовіччя» – через згадку про ті до-друкарські часи, коли саме *scriptorium* був невід'ємною частиною (наукової) бібліотеки, що розташовувалася у символічному центрі монастиря. Для бібліотеки, яка нещодавно почувала себе «серцем університету», а тепер має мислити себе як (бажано, технологічно сучасне та комфортне) місце-середовище

колективної праці, немає, на наш погляд, нічого недостойного чи соромного у тому, щоб не відриваючись від сканерів та комп'ютерів, продукувати, збирати, розмножувати, упорядковувати, накопичувати й розповсюджувати файли будь-яких форматів. При цьому – не обмежуючись лише електронним «дублюванням» того, що містять приналежні їй фонди, але й створюючи цифровий архів-мережу «зовнішніх матеріалів», які упорядковані за штатною класифікацією та доступні через пошукову систему бібліотеки. З суто технічної точки зору таким чином можна (доволі оперативно) вводити у вільний обіг майже усе – від підручників до рукописів, – але така діяльність у своїх крайніх формах чревата порушенням права інтелектуальної власності та ризикує бути кваліфікована як піратська.

Ось саме тут, мріється та здається, бібліотека, яка гідна називатися академічною, повинна не делегувати собі зайвих поліцейських функцій (щоб випереджаючи-вчасно щось чергове «боронити»), але – за думкою Майкла Петерса – *пере-визначати* себе «...через опір платному доступу, наголошуючи на відкритому та публічному характері академічної діяльності» [Peters, 2022, p. 2337]. Для цього їй треба йти на рівноправну угоду з «нефахівцями» – з інженерами, техніками й, особливо, з гарними й сміливими юристами – задля вигадання та опрацювання під гаслом «hand-made against pay-wall» дієвих вивертів та актуальних можливостей легалізації потрібного своїм користувачам контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Куліш Ю. Особливості цифрового середовища університетських бібліотек на сучасному етапі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 11. С. 10–20. DOI: 10.31866/2616-7654.11.2023.282651
- Barthes R. De l'oeuvre au Texte. *Essais critiques IV. Le bruissement de la langue*. Paris, 1984. P. 69–78.
- Barthes R. Sur la Lecture. *Essais critiques IV. Le bruissement de la langue*. Paris, 1984. P. 37–48.
- Derrida J. Le livre à venir. *Papier machine : le ruban de machine à écrire et autres réponses*. Paris, 2001. P. 15–31.
- Derrida J. Les pupilles de l'Université. Le principe de raison et l'idée de l'Université. *Du droit à la philosophie*. Paris, 1990. P. 461–498.
- Eco U. Sulla labilità dei supporti. *Pape satàn aleppe: cronache di una società liquida*. Milano, 2016. P. 352–354.
- Floridi L. On Defining Library and Information Science as Applied Philosophy of Information. *Social Epistemology*. 2002. N 16. P. 37–49. DOI: 10.1080/02691720210132789
- Foucault M. *La bibliothèque fantastique : A propos de "La Tentation de saint Antoine" de Gustave Flaubert*. 2013. 32 p. Retrieved from www.labibliothequefantastique.net 22.01.2024.
- Foucault M. *Les mots et les choses : une archéologie des sciences humaines*. Paris: Éditions Gallimard, 1966. 400 p.
- Fuller S. *The Academic Caesar: university leadership is hard*. New York: SAGE Publications, 2016. 108 p.
- Gradmann S. From containers to content to context. The changing role of libraries in eScience and eScholarship. *Journal of Documentation*. 2014. N 70(2). P. 241–260. DOI: 10.1108/JD-05-2013-0058
- Hernon P., Matthews J. R. *Reflecting on the future of academic and public libraries*. Chicago: ALA Editions an imprint of the American Library Association, 2013. 242 p.
- Hjørland B. Library and Information Science (LIS). Part 1. *Knowledge Organization*. 2018. N 45(3). P. 232–254. DOI: 10.5771/0943-7444-2018-3-232
- Humboldt von W. Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin. *Freie Universität Berlin. Idee und Wirklichkeit einer Universität: Dokumente zur Geschichte der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin*. Berlin, 1960. P. 193–202.
- Kant I. Der Streit der Fakultäten. *Kant's gesammelte Schriften*. B. 7. Berlin, 1917. S. 1–116.

Litwin R. Preface. *Humanism and libraries: an essay on the philosophy of librarianship*. Duluth, 2009. P. vii–xi.

Nethercutt E. The Absence of Philosophy in Library and Information Science. *Library Philosophy and Practice* (e-journal). 2023. 7940. Retrieved from <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/7940> 21.01.2024.

Osburn C. B. *The social transcript: uncovering library philosophy*. New York: Libraries Unlimited, 2009. 335 p.

Peters M. A., Neilson D., Jackson L. Post-marxism, humanism and (post)structuralism: Educational philosophy and theory. *Educational Philosophy and Theory*. 2022. N 54(14). P. 2331–2340. DOI: 10.1080/00131857.2020.1824783

Readings B. *The university in ruins*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. 238 p.

Salisbury F., Peseta T. The «Idea of the University»: Positioning Academic Librarians in the Future University. *New Review of Academic Librarianship*. 2018. N 24(3-4). P. 244–264. DOI: 10.1080/13614533.2018.1472113

Serres M. *Petite poucette*. Paris: Le Pommier, 2012. 82 p.

Zwadlo J. We Don't Need a Philosophy of Library and Information Science: We're Confused Enough Already. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*. 1997. N 67(2). P. 103–121.

Шильман Михайло

кандидат філософських наук,

доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: m.shilman@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1343-6343>

Стаття надійшла до редакції: 06.01.2024

Схвалено до друку: 03.03.2024

PHILOSOPHICAL «DISSECTION» OF ACADEMIC LIBRARY: UKRAINIAN CONTEXT

Shilman Michael

PhD in philosophy, associate Professor

Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J. B. Schad

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

E-mail: m.shilman@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1343-6343>

ABSTRACT

The article analyses the situation of the progressive «uselessness» of the classic activities of academic libraries, which has so worsened now by the dominance of digital content, by more easy search and comfortable remote access to it and, in general, by successes and expanse of information sciences and technologies that supply the present knowledge economy. But the very unenviable situation of Ukrainian academic libraries is additionally burdened by two national factors. First of all, it is the persistent habit and the past \ Soviet experience that tempt librarian staff to prolongs to think of librarianship by outdated terms and concepts, and understand of his professional activity as fundamentally state-related. Second, it is the current military-political circumstances, when the state authorities put pressure on libraries – in fact, to restore former institutional functions of control and supervision. So, if Ukrainian academic libraries try to be all-round loyal – they risk being trapped in a subservient identity that always returns in new forms, but will be never replaced by another kind.

The alternative to this stupor is an unpleasant way in detour of the honoring the own glorious past to the realization that today Ukrainian academic libraries have to provide own effective politic – that is, to invent «non-traditional» forms of activity that prove their usefulness-suitability in the knowledge field, determined by the four base vectors: market, service, science-education and enlightenment. In order not to play only the sad role of unfunded buyers in a prestige market, they have to make a certain shift-return to the spirit of enlightenment and even use some «medieval» practices – by considering the actual educational needs. This means that for Ukrainian academic libraries the time has come partly to transform into functional, convenient and friendly places-environments where professionally verified and organized digital content is hand-made create, collected, prepare and being legalized.

Keywords: *academic library, knowledge economy, enlightenment, digital content, education, access to information.*

REFERENCES

- Barthes, R. (1984). De l'oeuvre au Texte. In *Essais critiques IV. Le bruissement de la langue* (pp. 69–78). Paris: Éditions du Seuil.
- Barthes, R. (1984a). Sur la Lecture. In *Essais critiques IV. Le bruissement de la langue* (pp. 37–48). Paris: Éditions du Seuil.
- Derrida, J. (2001). Le livre à venir. In *Papier machine : le ruban de machine à écrire et autres réponses* (pp. 15–31). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1990). Les pupilles de l'Université. Le principe de raison et l'idée de l'Université. In *Du droit à la philosophie* (pp. 461–498). Paris: Galilée.
- Eco, U. (2016). Sulla labilità dei supporti. In *Pape satàn aleppe : cronache di una società liquida* (pp. 352–354). Milano: La nave di Teseo.
- Floridi, L. (2002). On Defining Library and Information Science as Applied Philosophy of Information. *Social Epistemology*, 16, 37–49. DOI: 10.1080/02691720210132789
- Foucault, M. (2013). *La bibliothèque fantastique : A propos de "La Tentation de saint Antoine" de Gustave Flaubert*. Retrieved from www.labibliothequefantastique.net 22.01.2024
- Foucault, M. (1966). *Les mots et les choses : une archéologie des sciences humaines*. Paris: Éditions Gallimard.
- Fuller, S. (2016). *The Academic Caesar: university leadership is hard*. New York: SAGE Publications.
- Gradmann, S. (2014). From containers to content to context. The changing role of libraries in eScience and eScholarship. *Journal of Documentation*, 70(2), 241–260. DOI: 10.1108/JD-05-2013-0058
- Hernon, P., & Matthews, J. R. (Eds.). (2013). *Reflecting on the future of academic and public libraries*. Chicago: ALA Editions an imprint of the American Library Association.
- Hjørland, B. (2018). Library and Information Science (LIS). Part 1. *Knowledge Organization*, 45(3), 232–254. DOI: 10.5771/0943-7444-2018-3-232
- Humboldt von, W. (1960). Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin. In *Freie Universität Berlin. Idee und Wirklichkeit einer Universität: Dokumente zur Geschichte der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin* (ss. 193–202). Berlin: De Gruyter.
- Kant, I. (1917). Der Srteit der Facultäten. In *Kant's gesammelte schriften*. Band VII. (ss. 1–116). Berlin: Georg Reimer.
- Kulish, Yu. (2023). Peculiarities of the Digital Environment of the University Libraries on the Modern Stage. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 11, 10–20. DOI: 10.31866/2616-7654.11.2023.282651 (In Ukrainian).
- Litwin, R. (2009). Preface. In Cossette, A., & Litwin, R. *Humanism and libraries: an essay on the philosophy of librarianship*. (pp. vii–xi). Duluth: Library Juice Press.
- Nethercutt, E. (2023). The Absence of Philosophy in Library and Information Science. *Library Philosophy and Practice* (e-journal). 7940. Retrieved from <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/7940> 21.01.2024
- Osburn, C. B. (2009). *The social transcript: uncovering library philosophy*. New York: Libraries Unlimited.

- Peters, M. A., Neilson, D., & Jackson, L. (2022). Post-marxism, humanism and (post)structuralism: Educational philosophy and theory. *Educational Philosophy and Theory*, 54(14), 2331–2340. DOI: 10.1080/00131857.2020.1824783
- Readings, B. (1996). *The university in ruins*. Cambridge: Harvard University Press.
- Salisbury, F., & Peseta, T. (2018). The «Idea of the University»: Positioning Academic Librarians in the Future University. *New Review of Academic Librarianship*, 24(3-4), 244–264. DOI: 10.1080/13614533.2018.1472113
- Serres, M. (2012). *Petite poucette*. Paris: Le Pommier.
- Zwadlo, J. (1997). We Don't Need a Philosophy of Library and Information Science: We're Confused Enough Already. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 67(2), 103–121.

Article arrived: 06.01.2024

Accepted: 03.03.2024